# Ulus-Devletin Avrupalı Kökenleri: Soyut Varlıktan Somut Dağılmaya Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyılda Uluslaşma Serencamı

*The European Origins Of The Nation-State: A History of Nationalisation from Abstract Being to Concrete Dismemberment of The Ottoman Empire in The 19th Century*

**Abdulvahap Alıcı***

**Öz**

Ulus-devlet mefhumu, ortaya çıktığı yer olan Avrupa'da gerçekleşen siyasi, ekonomik ve hukuki gelişmelerin bir sonucudur. Batı Avrupa'da gerçekleşen sermaye birikimi, kendini yaşatabilmek için sürekli bir pazar ve para büyümesine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum sermaye sahibi hegemon devletin, kendini yaşatmak için ulus-devlet modelini araçsallaştırmasını zorunlu kılmıştır. Böylece geleneksel yapısını kaybeden ülkeler, ticari bir bombardıman ve mal ithalatına maruz kalacaktır. Bu sayede kapitalist ulus devlet sermaye gücünü korumaya devam edecektir. Hususi bir coğrafyada ve hususi şartlarda ortaya çıkan bu model, kıta üzerindeki rekabet nedeniyle, kendisi ayakta kalmak için geleneksel modelleri kendine benzer ihtiyaçlar ve tüketim biçimleri ile yeniden tasarlamanın gerekliliği ile karşı karşıyadır. Bu sayede sistemi yaşatmak üzere, gerekli olan altyapı süreklilik kazanacak ve araçsallaştırılan (kolonileştirilen) tarım-yoğun geleneksel ülkeler, sermaye yoğunluğuna ulaşamayacağı için hedef olarak kalmaya devam edecektir. Batı Avrupa'da başlayan bu süre. XIX. yüzyılda zirveye ulaşmış ve Osmanlı Devleti Batılı güçler için bir pazar haline gelmiştir. Sermayeden ve bilgiden yoksun olan Osmanlı Devleti bu alanlarda birikim sağlayamamış diğer yandan Osmanlı gayrimüslimleri Batılı güçlerle işbirliğine giderek aracı rolü oynamıştır. Müslüman egemen siyasi yapı gayrimüslimler tarafından sorgulanmış ve takip eden süreçte milliyetçi ayaklanmalar farklı ulus inşaları gerçekleşmiştir. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'ni, ulus-devlet yapısının ilk ortaya çıktığı Avrupa ülkelerine kıyasla farklılıkları ve benzerlikleri bağlamında değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bunun için teorik çerçeve ve somut veriler karşılaştırmalı olarak göz önünde tutulacaktır.

***Anahtar Kelimeler:*** *Ulus devlet, Osmanlı Devleti, gayrimüslimler, eşitlik, sermaye*

**Abstract**

The concept of nation-state is a result of the political, economic and juridical developments that took place in Europe, where it emerged. Capital accumulation in Western Europe needed a continuous market and monetary growth in order to survive. This situation necessitated the hegemon state, which owned capital, to instrumentalize the nation-state model in order to keep itself intact. Thus, countries that have lost their traditional structure will be exposed to a commercial bombardment and import of goods. In this way, the capitalist nation-state will continue to maintain its capital power. This model, which emerged in a particular geography and under exceptional conditions, is faced with the necessity of redesigning traditional models

* Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Tarih Bölümü, avalici@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3740-7384

Geliş Tarihi: 10.03.2023 | Kabul Tarihi: 19.04.2023

with similar needs and consumption patterns in order to survive due to competition on the continent. In this way, the infrastructure necessary to keep the system alive would be sustained and the traditional agro-intensive countries that were instrumentalized (colonized) would remain as targets as they could not reach capital intensity. This period began in Western Europe in the 19th century and the Ottoman Empire became a market for the Western powers. The Ottoman Empire, which was deprived of capital and knowledge, could not accumulate knowledge in these areas, on the other hand, Ottoman non-Muslims played an intermediary role by cooperating with Western powers. The Muslim-dominated political structure was questioned by non-Muslims, and in the following period, nationalist uprisings and different nation-building processes took place. This study aimed to evaluate the Ottoman Empire in the context of its differences and similarities compared to the European countries where the nation-state structure first emerged. For this, theoretical framework and concrete data will be considered comparatively.

***Keywords:*** *Nation state, Ottoman Empire, Non-Muslim communities, equality, capital*

**Extended Abstract**

This article aims at investigating the process of nationalization in the Ottoman Empire. The Ottoman nation-building process, which began in the mid-19th century, sought to develop a sense of national identity and loyalty to the empire among different nations. This process, which was based on Western ideas, emerged as a result of the Ottoman state's reaction to rising nationalism in Europe and its growing concern within the Ottoman officialdom. On the other hand, in Europe, the idea of the nation was also influenced by internal factors such as social and economic dynamics and the emerging urban middle class the so-called bourgeoisie. The Ottoman Empire, however, did not have similar social and economic structures, and the idea of the nation led to the dismemberment of the empire. The process of nationalization was characterized by a series of reforms aimed at creating a "unified Ottoman" identity. The edicts aimed to bring equality in the fields of education, military service, law, and language. On the other hand, it is seen that Muslims are against these laws that provide more rights and opportunities to non-Muslims. What is more, the intermediaries of capitalist nation-states in the Ottoman Empire were the non-Muslims or converts living in the country. Westerners used Greeks and other people, especially Armenians as commercial agents. The Ottoman Empire was not capable of forming a bourgeoisie-like community whose capital is enough to create an imaginary community. Since the Ottoman Empire, by its very existence, is against the idea of a nation-state, the idea of assembling the country around a certain idea was futile. As a matter of fact that it was a natural process for Europe, which shared the same religious values, legal structure, and cultural background. This process also increased Europe's international authority, giving it the legitimacy to use force. To put it all in a nutshell, the Ottoman nationalization process was a complex and multifaceted process aimed at creating a sense of national unity and loyalty among the diverse Ottoman population. While it had some success in fostering a sense of Ottoman identity, it ultimately failed to overcome deep-seated ethnic and religious divisions within the empire, contributing to the empire's eventual collapse.

The peculiar characteristics of Europe gave birth to the nation-state. Europe's homogeneous religious structure, ease of transportation, and the understanding of recognizing different power (cuius regio, eius religio), which emerged as a result of long wars, formed the basis of the Eurocentric nation-state. The 1555 Peace of Augsburg, with the motto "whose land, their religion", guaranteed territorial and state immunity. Thus, Christianity was transformed from country to country, culturalized, and became the common "cultural value" that defines Western Europe. At this point, being European rendered it necessary to construct the other. For this, as the other, a negative image of the Islamic world was built. The notion of the Middle East is socially

and religiously heterogeneous, and factions aiming to concentrate capital in this region must first seize the means of force. This power struggle between different factions causes wars to exterminate the other at the level of government. It is not possible to talk about a monolithic state and nation here. There is no homogeneous social and religious structure in which the capital and the means of coercion can be spontaneously collected on one hand due to the functioning of the system. For this reason, conflicts in the region are often "indirectly and severely transnational" meaning the intervention of non-regional powers permanently. On the other hand, European factions are free to make up alliances at ease. These countries depend on each other economically contrary to other nations without a liberal economic system. The nation-state is a concrete production that defends the universality of liberal values. The starting point of all diffusion efforts arising from this structure will result in the spread of values. This situation will automatically be perceived as the other-by-other structures since it is aimed to unify the produced truths. On the other hand, trying to increase the free movement of capital, people, services, and goods aims to force the rules that have already been determined regarding how the principle of "freedom" is defined. Structures that do not function within these limits are called "rogue states". In this respect, this article attempts to display how Europe imposed its values as a modernization model in disguise of the nation-state.

## Giriş

Ulus devlet fikrinin ortaya çıktığı ve optimum hale eriştiği Batı Avrupa coğrafyası, XIX. asırda dini olarak homojen bir yapıdadır. Bu homojenlik, Kara Veba ile başlayan ve **Reconquista** ile zirveye ulaşan süreçte, farklı olanın dışlanmasının bir sonucudur. Yahudiler ve Müslümanlar, ekonomik temelli politik olayların en büyük hedefleri olmuştur. Fransız İhtilali ise bu süreci tamamlayarak bürokratik elitlerin ortak çıkarları çerçevesinde birleşmesini sağlamıştır. Özellikle ticaretin artması ve kıtalararası şirketlerin ortaya çıkması, ülke içindeki politik elitlerin siyasi eğilimlerde belirleyici olmasına neden olmuştur. Elitlerin sayısının sınırlanması ise ticarette tekeller ve kıtalararası şirketler ile gerçekleşti. Şehirli tüccarların (burjuva) artan etkisi parlamentolarda daha fazla temsil edilmelerine yol açtı. Burjuvalar yeni siyasi talepler üreterek "oy hakkı olmadan vergi alınmasına karşı" olan duruşun daha fazla yayılmasının önünü açtı. Daha öncesinde **port** ve **burg** etrafında toplanan "özgür" insanlar, "**bourgeoisie**" sınıfını meydana getirdi. Yeni sınıflardan meydana gelen yapı, mevcut "politi"lerin (yönetici yapılar) şekil değiştirmesine neden oldu ve özellikle Hristiyanlık güç kaybederken şehirli tüccarlar, hukuki yapı içerisinde meşrulaşan idari haklar kazanıyor ve burjuvaya dönüşümünü tamamlıyordu (Walby, 2003: 534).

Haçlı Seferlerinden beri süren Hristiyanlığın diğer dinlere karşı mücadelesi, özellikle kilisenin çaresiz kaldığı Kara Veba sırasında Hristiyanlığın zayıflamasına yol açtı ve burada oluşan otorite boşluğunu, devlet-toplum düzleminde ortaya çıkan seküler yapılar doldurdu. Kırsal kesim, büyük ölçekli nüfus kayıplarıyla ticari etkinliğini kaybetmiş, hayatta kalan insanlar da açlıktan ve hastalıktan kaçmak için şehirlere akın etmişti. Bu süreçte insanların akın ettiği "şehir havası" (**stadtluft**) insanları özgür kılmaktaydı. Bu özgürlük, daha ziyade serbestlik ve fiziki hürriyeti nitelemek için kullanıldı. Kaleleri yıkılan ve otoriteleri yok olan küçük derebeylikler halkının şehirlere göç etmesi, geleneksel sosyal ve ekonomik yapıyı temellerinden sarsmıştır. Bu göçmenlerin tüketim ve üretim faaliyetleri ile güçlenen ve zenginleşen burjuvazi, siyasi güç talebinde bulundu. Toprak soylularının kaybettiği gücün transfer edildiği merkez burjuvalar oldu. Bu yeni elitler, XIX. asırda gerçekleşen idari ve ekonomik gelişmelerle politik boyut kazandı ve ticari

dengeler, yeni hukuki düzenin oluşturulmasında belirleyici bir rol oynadı (Huberman, 1980: 42-44).

Burjuvadan kaynağını alan politik elitler; aynı dili, kültürü ve istekleri paylaşan ve belli sınırlar içinde korunan ulus devleti, yeni bir pazar olarak görmekteydi. Bu nedenle sermayelerini korumak için, belli sınırlar dâhilinde yaşayan ve aynı hukuk kurallarına tabii ulusların oluşturulmasından yana oldular. Aynı sınırlar içerisinde kalan emek ve sermaye, böylece uzun vadede mevcut halini koruyacak ve artan maliyet harcamalarını yeni pazarlardan elde edecekti. Bu prensipler, birer araç olmakla beraber aynı zamanda Avrupalı dinamiklerden ortaya çıkmış bulunan sonuçlardı. Sanayi Devrimi'nin en büyük tetikleyicilerinden biri, Coğrafi Keşifler sonucu ortaya çıkan para bolluğu ve tüketim kültürüdür. Diğer devletler ya da üçüncü dünya ülkeleri bu sermaye birikimine asla sahip olamayacakları için kapitalistlerin kolay iş yapmaları için hukuki yapılarını değiştirmeye ve pazar olmaya mecbur olmuştur. Borç almaları halinde ise geri ödeme yapabilmek için gereken sermayeyi sağlayamazlardı. Zira piyasadan kar edebilmek için sanayileşmiş ülkelerle rekabet etmeleri gerekmiştir (Goldsmith, 2002: 20-22).

Avrupa'nın homojen dini yapısı, ulaşım olanaklarının kolay olması ve uzun süren savaşlar neticesinde ortaya çıkan, farklı gücü tanıma anlayışı (**cuius regio, eius religio**), Avrupa merkezli ulus devletin temelini oluşturdu. 1555 Augsburg Barışı, "kimin diyarı, onların dini" mottosuyla, ülke ve devlet dokunulmazlığını bölgesel olarak garanti altına almıştır. Böylece Hristiyanlık ülkeden ülkeye dönüşmüş, kültürelleşmiş ve Batı Avrupa'yı tanımlayan ortak "**kültürel değer**" haline gelmiştir. Bu noktada kendini var etmek, diğerini inşa etmeyi gerekli kılıyordu. Bunun için diğeri olarak, negatif bir **hayali** İslam dünyası inşa edildi (Risse, 2002: 82). Kapsayıcı ve esnek olduğu düşünülen Batı merkezli ulusal ve dini yapılar, sanılanın aksine her zaman tekilci (**isomorphic**) oluşumları destekledi ve bu bağlamda Avrupa'nın ayrıştırıcısı ve ötekisi Türkler ve Yahudiler oldu (Meyer & Ramirez, 1997: 161). Bununla birlikte dil birliğinin dini farklılıklar tarafından arka plana atıldığı bölgeler vardı ve bunlar Bosna-Hersek gibi imparatorlukların sınır bölgelerinde yer alan bölgelerdi (Hobsbawm, 1995: 191). Diğer yandan ortak hareket ve uluslararası hukuk çalışmalarının Avrupa-merkezli olması, bölgenin teorik ve pratik devlet tasarılarında ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Hirst & Thompson, 1995: 412). Bu durum Immanuel Kant tarafından ifade edilen "ebedi barış" fikrine diğer devletlerin çekilebilmesi için gerekli ortak fikrin ekonomik ve hukuki birliktelik olduğunu göstermektedir. Bu birliktelik karşılıklı olarak inşa edilmiş siyasi ve ekonomik bağımlılıkla sağlanacaktır (Bourke, 1942: 330-333). Bu noktada devleti inşa eden savaşın kaybolmadığı ancak ticari aygıtlarla yapılan hukuki bir yapıya dönüştüğünü söylemek mümkündür. Ticaretten elde edilen kar savaştan daha fazladır ve hukukidir (Tilly, 1982: 16). Bu hukuki yapının unsurları kültürel ve dini birliktelik yoluyla belirlenmiş ve Osmanlı Devleti bu hukuki yapının dışında kalmıştır.

**Osmanlı Devleti ve Farklı Ulus-Devlet Algıları**

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklar üzerinde, homojen olmayan bir toplum ve İslam'ın üstünlüğüne dayanan bir idari yapı mevcuttu. Uluslararası ticaret sınırlandırılmış, sermayenin belirli ellerde toplanması (müsadere) denetim altına alınmıştı. Bu durum Osmanlı vatandaşı olan **reaya** için geçerli iken, XIX. yüzyılda yabancı temsilcilikler

aracılığıyla **berat** elde ederek zenginleşen gayrimüslimler, bu ekonomik kazanımları politik haklarla pekiştirerek idari ve siyasi güç elde etmeye çalışmıştır. Bu noktada yeni sermaye sahipleri ve yöneten İslami üst-kimlik çatışması neticesinde, kendiliğinden ayrışma süreci başladı. Zenginleşen Hristiyanların, zenginliklerini korumak için koruyucu-devletlere ya da başka bir politik savunma mekanizmasına ihtiyaçları vardı. Bu da sermayeyi korumak için lazım olan aynı isteklere sahip bir yapıydı. Zira sermaye, varoluşu itibariyle benzer siyasi görüşe sahip olan politik elitlerin çıkarlarının korunmasını zorunlu kılıyordu (Goldsmith, 2002: 23). Bunun aksine Fransa, İngiltere gibi dini olarak homojen yani tek dinli yapılarda sermayenin hiçbir muhalefetle karşılaşmadan büyümesi, doğal bir süreçti. Hegemon devlet, dünyayı bir iç-pazar haline getirmeli ve bu sayede güç-dengesini yönlendirebilecek seviyeye ulaşmalıydı (Arrighi, 1994: 62,63). İngiltere'nin XIX. yüzyılda izlediği siyaset, bu durumun somutlaşmasıdır. Diğer yandan Prusya'nın liderliğindeki Alman toprakları ise, hâlâ çok parçalıydı. 1555 yılında yapılan Augsburg Barışı'nın öngördüğü **cuius regio, eius religio** prensibi dahi bu durumu engelleyememiş, sadece farklı politik yapıların korunmalarını sağlamıştır (HW Smith, 2004: 244).

Kapitalist ulus-devletlerin yeni pazarlardaki aracıları, ülkede yaşayan gayrimüslimler ya da din değiştiren kesimler olmuştur. Batılılar Osmanlı ülkesinde, başta Ermeniler olmak üzere Rumları ve diğer reayayı kullanmışlardır. Osmanlı Devleti gibi, çok-dinli yapılarda sermayenin tek elde toplanması ve bununla hayali bir cemaat oluşturulması ideali, sonuç vermemiştir. Zira Osmanlı Devleti varoluşu itibarıyla ulus devlet fikrine zıttır. Sermayenin tek elde toplanarak ülkenin belli bir fikir etrafında benzeştirilmesi; aynı dini değerleri, hukuk yapısını ve kültürel geçmişi paylaşan Avrupa için doğal bir süreçti. Bu süreç, aynı zamanda Avrupa'nın uluslararası otoritesini artırarak ona zor kullanma meşruiyetini de sağladı. Bu somut durum, felsefi yazında da olumlayıcı eserler ortaya çıkmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nde ise, ortak bir kültürel geçmişten ziyade, üst bir koruyucu kültür, egemen İslam hukuku ve çok-dinli bir yapı vardı. Ulus-öncesi zamanda sosyal ve özel hayatın şekillenmesinde belirleyici olan İslamiyet, artık sermayenin kimde olması gerektiğini belirleyemez hale geldi.

Sermayeyi elde eden İslam-dışı dinlere mensup olanlar, kendi yaşam alanlarını genişletmek istedi. Bu durum, **reaya-millet** ayrımına neden olarak **devlet-din** farkının kesin çizgilerle ortaya çıkmasına neden oldu. Dinin kapsayıcı idari kolu, uzmanlaşmış-tarafsız bürokratlar tarafından ikame edilerek hem aykırı oluşumlar teskin edilmeye çalışıldı hem de modern-devlet oluşumunun ilk yapıları ortaya çıktı. Bürokratlar, devletin kurtarıcısı olarak gördükleri Batılı fikirlerin taşıyıcısı iken, aynı zamanda yerleşik Osmanlı fikirlerinin yok edicisi olmak zorunda kaldılar. Böylece ortaya çıkan ticari yapı, yeni hukuki ilişkilerin oluşmasını zorunlu kıldı. Osmanlı bürokrasisi içerisinde roller ve sınırların keskin bir şekilde belirlenmesi, toplum-içi ağlar kurulmasını engelleyerek devlet dönüşümünün önüne geçti (Darling, 2008). Bununla birlikte Andreas Wimmer, ulus-devlet bürokrasisinin, yeniçeriler gibi devlete yabancı bir yapıyı asla kabul etmeyeceğini ileri sürerek Osmanlı Devleti'nin dönüşmek zorunda olduğunu iddia etmektedir (Wimmer, 1996: 172). Esasında keskin bir ticari pazarlamaya maruz kalan Osmanlı Devleti siyasi varlığını devam ettirebilmek için soyut varlığını sorgulamak zorunda kalmıştır. İslam'ın getirdiği hukuki yapının yerine toplum-devlet merkezli ve gayrimüslimlerin siyasi ve idari etkisini artıran reformlar yapılmıştır.

Avrupa örneğinde, kral ile **bourgeoisie** arasında aracı ihtiyacının bir sonucu olan ulus-devlet: Osmanlı Devleti'nde, egemen-İslami anlayış ve yükselen gayrimüslim reaya arasında Avrupa'nın zoru ile ortaya çıkan yeni bir teskin etme aracıdır. Bu durum, bir sonuç değildir ve bu nedenle tedrici uygulamalar, asla tabanda karşılık bulamamış ve modern-devlet ile uyuşamamıştır. İslam tarafından tanımlanan yaşam alanı, güçlenen Avrupa-merkezli yeni nosyon ile kendini yeniden tanımladı ve varoluşu itibariyle, sahibinin etrafını da aynılaştırmasını zorunlu kılan sermaye birikimi, İslam'ın bu alanın dışında tutulmasını zorunlu kıldı. İslam'ın farklı bir hayat yorumu ortaya koyması, yeni ortaya çıkmış olan hayat anlayışının dışında kalmasına neden olurken, aynı zamanda onun karşısında, bir var edici olarak kalmasına olanak sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkim şeri yapısı ve millet anlayışı, gayrimüslimlerin uluslaşma fikrini inşa ederken ihtiyaç duydukları "diğeri" olmuştur.

Sermaye birikimi kendisini var etmek için ortak çıkarlara, aynı değerlere sahip ve dolayısıyla aynı ürünleri tüketecek insanlara ihtiyaç duyar. Bu noktada bazı araştırmacılar, sistematik inanışların sınıflandırıcılığını vurgularken aynı zamanda bunu ulus-devlet yapısının da parçası olduğu bir uluslararası sisteme dâhil etmektedirler. Durum savunucuların, anakronik duruşunu ortaya koyarken konu hakkında kavram bütünlüğünün olmadığını da göstermektedir (Walby, 2003: 529). Zira tüketim kültürü benzer ihtiyaçları bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu noktada devlet ve ulusun, determinist ilişkisi ve varoluşsal gereklilikleri üzerinde durulmalıdır. Devletin modern bir yapı olduğu kabul edilirse, ulusun bu modernlikten etkilenmemesi kaçınılmazdır. Diğer yandan devletlerin ulusları şekillendirdiği kabul edilince, burada kavram ayrımı ortadan kalkacaktır. Teokratik sistemlerde, statik bir devlet yapısı ve beraberinde kendiliğinden oluşan bir sosyal yapı vardır. Diğer yandan bu yapı, oluşturulduğu zamanın şartları itibariyle idealdir ve öngördüğü kimlik, ancak modern devletin biçtiği kimlik ile çatışmaya girdiğinde sorgulanmaya başlanır. Günümüzde uluslararası şirketler ve ulus-üstü örgütlerin, mevcut ulus-devlet düzenini sorgulaması da benzer bir durumdur (Wimmer & Schiller, 2002: 302). Ulus-öncesi devletlerde toplum, bir sonuç iken, ulus-devletlerde bir araç haline gelmiş ve çeşitli yapılar tarafından şekillendirilmiştir. Osmanlı Devleti, varoluşu itibariyle tek millet egemenliğinin toprak temelli bir güç anlayışıyla oluştuğu bir yapı iken, Batılı ulus-devlet anlayışı, bunu ticaretle yapmaktadır. Bu ticareti geçmişten farklı kılan, doğu-batı yünlü bir ticaretten ziyade, dünyanın birçok bölgesinde etkili olan bir kıtalararası bir oluşum ve tekel olmasıdır.

Kapitalist dünya sistemini şekillendiren yapılardan birisi de uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler, inşa edilen **bilgi evreni** çerçevesinde haklar, güven, kamusal ruh, kamusal söylem ve beraberlik temelinde göreceli bir "hürriyet" anlayışı inşa ederek bunun savunuculuğunu yapar (Zürn, 2000: 195-199). Bu yapının inşa edildiği düşünce çerçevesi, farklı bölgelerde ortaya çıkmış ve araç rolü gören çeşitli somutluklardan kaynaklanmaktadır dolayısıyla temsiliyet kapsamı kendi hususi bölgeleri ile sınırlıdır. Bölgeleri içerisinde etkili olan politik elitler, çıkar ilişkileri kurmak ve ilişkilerini korumak için yeni kimlikler şekillendirme yoluna gitmiştir. Politik elitler tarafından öne sürülen tezler, bir kez ortak fikir haline geldiğinde kurumsallaştırılır ve ülkenin politik kültürünün bir parçası haline getirilir (Marcussen, Risse, Engelmann-Martin, 1999: 617). Osmanlı

ülkesinde, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Namık Kemal, Ziya Paşa gibi düşünürlerin başlattığı süreçte hürriyet mefhumunun önemli ölçüde tartışıldığı görülmektedir. Nihai şekline XX. yüzyıl başında ulaşan bu anlayış, esasında zimmi hukuk anlayışının eşitlik temelli yeni bir hürriyet ideali ile değiştirilmesi ve şeri çerçevede meşruiyet kazanmasıdır. Batılı cumhuriyet fikri, Osmanlı ülkesinde meşveret ile açıklanmakta ve böylece devlet-toplum düzleminde bir dönüşüm açığa çıkmaktadır. Esasında bu tartışmaların amacı Osmanlı Devleti'nin siyasi bütünlüğünü Batılı sömürgeciliği karşısında korumaktır. Zira Avrupa kendi hukuki sistemine dâhil olmayan ülkeler ile eşit ilişki kurmayı reddetmektedir (Hakkı Paşa, 1326: 245-250).

İslam dini, hukuki olarak dünyayı **Daru'l İslam** ve **Daru'l Harb** diye bilinen iki alana böler. Bu kurala göre, Müslümanların egemenliği altında olmayan bölgeler, İslam'ın yayılması gereken harp toprakları olarak tasarlanmıştır. Öte yandan Müslümanlar tarafından fethedilirse, bu topraklarda yaşayan insanlar, Müslümanların hâkimiyetini kabul edebilir ve **cizye** adı verilen bir vergi öderler (Imber, 2004: 77). Quataert, cizye'nin sadece ticaret yoluyla elde edilebilen nakit ile ödenmesi gerektiği için, gayrimüslimlerin ticarette başarılı olduğunu iddia etmektedir (Quataert, 2005: 132). Gayrimüslimler, İslam egemenliği altındaki bir ülkede **zimmi** olarak yaşamayı kabul edebilirler. Zimmi statüsü, gayrimüslimler için ibadet, mülkiyet ve yaşam özgürlüğünü garanti altına alma imkânı sağlar ve zimmiler, bu koruma karşılığında bir haraç ödemişlerdir (Braude & Lewis, 1982: 19). Bu bağlamda gayrimüslimlerin nakit ve ticaret ile iç içe olmaları Batılı tüccarlar ile ilişki kurmalarını hızlandırmıştır.

Şeri hukuk, Osmanlı devlet yapısında çok önemli bir role sahip olsa da uygulamada örf ve adet hukuku da önemli bir yere sahip olmuştur. İki farklı dünyanın tanımlandığı İslam hukuku, din temelli bir ayrım yapmaktadır. Bunun aksine Batılı devlet anlayışı, sınırları dini ayrımların etkili olmadığı kültürel aidiyet duygusunun geliştirilmesi ve yayılması için bir araç olarak görmektedir (Wimmer & Schiller, 2002: 307). Zimmilerin, Osmanlı toplumunda din-temelli statü çerçevesinde ekonomik güç sonucu elde ettikleri politik kazanımlar, devletin sınırlarını aştığı zaman geleneksel devlet anlayışından ayrılmalar ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlar başlamıştır. Sermayenin ve bunun devamını sağlayacak politik sistemin kurucusu ve koruyucusu olan güçlü Batılı devletler, Osmanlı Devleti'ndeki siyasi karışıklıkları, sınırları yeniden tanımlamak, siyasi ve ekonomik kazanım elde etmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. İngiltere için Osmanlı ülkesi, geleceği belirsiz ve kontrolü elzem bir bölgedir. XIX. yüzyılın süper gücü İngiltere'nin, "**Orient**" tanımlaması sistemin istenilen şekilde düzenlenmesi için kullanılan bir "demos"tan fazlası değildir (Kedourie, 1978). Osmanlı Devleti, ticari kazanımlar ve siyasi kontrolün somutlaşacağı aynı zamanda "**bilgi kümeleri** ve **epistemik cemaatler**" mefhumu ile Batılı insan kavramının oluşturulacağı bu dönemde Türk figürünün inşa edildiği ekzotik bir ülkeden fazlası değildir (Ruggie, 1998: 873). Osmanlı Devleti'nin bilgi inşa edicisi olması beklenen ulema ise, bu tezi doğrularcasına değişimin karşısında tavır almıştır. Ulemanın, devletten yana tutum alması ve devletin yerleşik adetler ve teamüllerini korumayı önemsemesi, Osmanlı kimlik kapsayıcılığının sınırlı kalmasına neden olmuş ve zihinsel dönüşümü sağlayacak yeni kümelenmelerin oluşmasının önüne geçmiştir (Gerber, 1999). Diğer yandan dünyadaki gelişmeler, ulusallık çağının

gelişini gösterirken bir yandan da teokratik yönetimlerin güç kaybettiğini gösteriyordu (Anderson, 2006: 11).

Osmanlı Devleti'nde halk **askeri** yani yöneticiler ve **reaya** yani yönetilenler olarak ikiye ayrılmıştır. Müslüman ve gayrimüslimler reayayı meydana getiren iki farklı gruptur. Batılı diplomatlar, reaya sınıfının sadece gayrimüslimlerden oluştuğunu iddia etse de zimmi statüsünde yaşayan bu grubun toplum içindeki konumları ve hareket alanları belirli kurallar çerçevesinde sınırlandırılmıştı. Klasik dönem anlatısında zimmiler için, çan çalmak ve haç işaretleri kullanmak yasaklanmıştı. Bunun yanı sıra günlük hayatta, belli renk kıyafetleri giymeleri gerekiyordu ayrıca ata binmeleri yasaklanmıştı. Bu kurallar şeri hukuk ve yerel uygulamalar neticesinde ortaya çıkmış ve gayrimüslimleri, siyasi ve ekonomik olarak Müslümanlardan daha alt seviyede bir yerde konumlandırmıştır. Diğer yandan uluslararası ticaretin tırmanışı ile zimmiler zenginleşmiş ve daha fazla eşitlik talep etmiştir. Bu eşitlik talepleri 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı gibi reformlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Şeri vergilerin kaldırılmasıyla beraber teorik olarak Müslümanlar ve gayrimüslimler eşit hâle gelmiştir. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nin 1869 yılında düzenlemesiyle birlikte şeri esaslar tamamen terkedilmiştir. Bunun yanı sıra Müslüman tebaayı kapsayan ***ümmet*** kavramı, millet fikrinin ortaya çıkmasıyla gücünü yitirdi. Bununla birlikte her millete, kendi topluluğunu vergilendirme ve temsil etme haklarının verilmesiyle bu süreç daha da hızlandı (Masters, 2001: 11).

Ulus devlet kavramının vatandaşlık kavramı ile ilişkilendirilmesi, yeni bir fikir değil, geleneksel statülerin eşitlik esasında yeniden tanımlanmasıdır. Vatandaşlık kavramının içeriğini oluşturan "resmi statü, yasal haklar, politik haklar ve katılım ile aidiyet hissi" diğer proto-devlet yapıları tarafından tanımlanmış bulunmaktadır (Bloemraad, 2008: 154). Osmanlı Devleti gibi çok-dinli yapıların, "etkililik ve meşruiyet" adına uluslaştırılmaları mevcut sistemin iyileştirilmesine değil dönüştürülmesine neden olmuştur. Böylece çok-uluslu yapı, varlığı itibarıyla Osmanlı devlet mekanizmasına zıtlık teşkil etmiş ve ülkenin farklı devletlere bölünmesine neden olmuştur. Benzer şekilde Kuveyt Devleti'nin ortaya çıkış süreci, ekonomik ilişkiler ağının yönlendirilmesi ile olmuş ve ulus-aşırı şirketler, burada belirleyici rol oynamıştır. Kuveyt, homojen olması ve sınırlı bir coğrafyada konumlanması itibarıyla ulus devlet ayrımı hızlı gerçekleşmiştir. Diğer Arapça konuşan milletlerin bu dereceye ulaşamaması, farklı kültürel ve ticari birlikteliğin gerçekleşmemesi ve bu grupların münferid aşiretler olarak kalmasıyla ilişkilendirilebilir. Osmanlı ülkesinden göç eden gayrimüslimler, milliyetçi ayaklanmaların destekçisi olmuş ve bu hareketlere maddi ve siyasi destek sağlamışlardır. Modern diaspora kavramı ise, kültürel ulus-aşırılık içermektedir. Ulus-aşırı şirketler tarafından ifa edilen politik görevler, benzer şekilde uzantılar tarafından ortaya konmakta ve hedef ülkenin politik yapısı şekillendirilmeye çalışılmakta ya da anavatanın çıkarları, konuk-ülkelerde savunulmaktadır (Tölölyan, 1991: 6).

Çağdaş dönemde ulus-devlet kelimesinin anlamının, ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir. Fransızlar için **l'*é*tat nation** toplumsal kimliği ve demokratik ilkeleri ifade etmektedir. Bu tanımlamalarda, devlet kurulurken hedeflenen ilkeler etkili olmuş ve daha sonra inşa edilecek ulus-devletin genel hatlarını belirlemiştir (Risse, 2002: 89).

Ulus-devlet kavramının özellikle XX. asırda geçirdiği dönüşüm kavram geçişliliğini ortaya koymaktadır. XX. asrın süper güçlerinden birisi olarak ortaya çıkan ABD'de, ulus-aşırı millet kimlikleri belirleyici olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük ölçüde ABD tarafından politik olarak şekillendirilen Avrupa kıtasında, "Avrupa Birleşik Devletleri" fikri neticesinde ortaya çıkan yapının, ulus-sonrası olarak nitelendirildiği görülmektedir (Bloemraad, 2008: 154; Hirst & Thompson, 1995: 427). Bu anlayış, daha sonra Avrupa Birliği'nin temelini oluşturmuştur.

Farklı kültürel altyapıları olan oluşumların, kendilerini nasıl tanımladıkları, ilişki halinde bulundukları diğer çevre-yapılar tarafından şekillendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle kurduğu ilişkiler, kapsayıcı bir devlet mefhumunun önüne geçerek devletin politik eğilimlerinde belirleyici olmuştur. Örneğin, Batılı merkezli fikirlerin yerel kanunların ve idari mekanizmaların düzenlenmesinde dikkate alındığı görülmektedir. Bu reformlar öncesinde İslam hukukunun doktriner varlığıyla desteklenen Osmanlı Devleti, nihayetinde kendisini yenileyemez hale gelmiş ve aynı kalarak farklılaşmıştır. Diğer yandan Avrupa'da, merkezi otorite karşısında varlık göstermeye çalışan kapitalist oluşumların ortaya çıktığı ve bu oluşumların gelişim süreçlerinin, ulus-devletin gelişimiyle birebir büyüdüğü görülmektedir (Arrighi, 1994: 33). Osmanlı Devleti'nde ayan gücünün kırılması ve merkezi otoritenin güçlendirilmesi devleti güçlendirirken, halkın aynı kalmasına neden olmuştur. Tebaanın bilgi evrenini şekillendiren şeri esaslar ve üretim biçimleri aynıdır. Batı'nın ticari egemenliği ise ekonomik kötüleşmeye neden olmaktadır.

Ulus-devlet fikrinin, Avrupa kıtasında Westphalia Anlaşması ile güç-dengesi sağlaması neticesinde savunma giderleri azalan devletler, kendi aralarındaki çatışmaları vekilleri aracılığıyla ortaya koyma yoluna gitti (Arrighi, 1994: 33). Diğer yandan bu birlik karşısında sabit bir öteki tanımının nesnesi olan Osmanlı Devleti, sürekli bir savaş hali içerisindeydi. Sermayenin artmasıyla birlikte, dini homojenliğin olduğu Avrupa toplumu, sermayenin tek elde toplanması ve daha fazla kapital için daha fazla emek ve enerji harcanması zorunluluğuyla yüzleşmek zorunda kalmadı. Halbuki Osmanlı Devleti'nin çok-dinli bir yapıya sahip olması ve toplum düzeni itibarıyla dini bağların güçlü olması, zaten kendiliğinden sermayenin bölünmesi anlamına gelmektedir (Karpat, 1985; Cole, 2000). Burada ulus-devlet kavramının, Avrupa kıtasının sosyal, dini ve demografik yapısı itibariyle kendiliğinden ya da siyasi zor kullanılmadan ortaya çıktığı görülmektedir. Benedict Anderson'un dediği gibi bu somutluk, daha önce "hayal" olsa bile diğerlerinden çok farklı "hususiyetleri" olan bir yapının hayalidir ve kendiliğinden bu yapıya bazı avantajlar sağlamaktadır. Sermayenin, homojen dini yapı nedeniyle bölünmüyor olması bundan yoksun olan toplumlar için kendiliğinden bir baskı aracı ve ekonomik-tabanlı devletlerin ulus savaşları anlamına gelmektedir (Anderson, 2006).

Toplumsal yapılar, çeşitli öncelikler neticesinde şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin dini tabakalaşması, onu diğerlerinden aşağı kılmıyordu (Wimmer, 1996:164). Diğer yandan ulus-devlet ve ulusal-ekonomi oluşumlarının aynı zamanda gerçekleşmesi, bu sisteme sonradan dâhil olanların dünyadaki yerleşik ekonomik yapıları toptan sorgulamasını zorunlu kılmaktaydı (Arrighi, 1994: 51). Bu sorgulama karşısında, egemen güçler ekonomik ve politik araçlarla kendi konumlarını güçlendirme yoluna gitmiştir. XIX.

yüzyılda kıta Avrupa'sına hâkim olan "Avrupa Uyumu" fikri, bunun bir yansımasıdır. Daha sonra, benzer şekilde İngiltere, "altın standardı" ve "anayasacılık" gibi araçlarla kendi normlarının, evrensel değerler olarak kabul görmesini savunmuştur (Arrighi, 1994: 54,55). Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi örgütler, gelişen uluslararası hukuk kuralları ile ilişkili olarak hegemon devletlerin belirlediği normları uygulayan küresel araçlardır. Kapitalist sistem, çıkışı ve varoluşu itibariyle kendi-benzeri yapıları destekleyeceği için sürekli olarak kendi-benzeri ile ilişkilerini artırmaya çalışmaktadır. Hegemon devlet, dünyayı bir iç-pazar haline getirmeli ve bu sayede güç-dengesini yönlendirebilecek seviyeye ulaşmalıdır (Arrighi, 1994: 85).

Orta Doğu mefhumu, sosyal ve dini olarak heterojendir ve bu bölgede sermayenin kendi elinde toplanmasını amaçlayan yapılar, ilk başta zor araçlarını ele geçirmelidir. Farklı yapılar arasındaki bu güç mücadelesi, hükümetler seviyesinde diğerini yok etme savaşlarına neden olmaktadır (Heydemann, 2000: 24). Burada monolitik bir devlet ve ulustan bahsetmek mümkün değildir. Sermayenin ve zor araçlarının, sistemin işleyişi itibariyle kendiliğinden tek elde toplanabileceği homojen bir toplumsal ve dini yapı mevcut değildir. Bu nedenle bölgede cereyan eden çatışmalar, çoğu zaman "dolaylı ve ciddi bir şekilde ulus-aşırıdır" (Heydemann, 2000: 9). Smith'in öne sürdüğü gibi "**affinity**" (ilişiklik ya da bağlılık), ulus kavramının sınırlarını belirlese de özellikle geleneksel Arap toplumlarında bağlılıkların modernite öncesi kabile bağları çerçevesinde gerçekleşmesi, bu tanımın kapsayıcılığını daraltmaktadır (HW Smith, 2004: 234). Bu bağlamda Osmanlı ülkesinde meydana gelen ayrılıkçı ulus hareketlerinin kökenleri, Batılı ulus devletlerin bu coğrafyadaki ekonomik ve siyasi çıkarları ile doğrudan ilişkilidir. Osmanlı ülkesinde Ruslar Ortodokslar, İngilizler Dürzileri, Fransızlar Marunileri, Amerikalılar ise Ermeniler ve Nusayrileri kullanmış ve bu yönde siyasi olarak desteklemiştir. Egemen dini otoriteden farklı olmak sömürgeci devletler için bir avantaj olarak kullanılmış ve koruma sağlanarak karşılıklı bir siyasi ilişki kurulmuştur (Spagnolo, 1971: 151; Salih, 1977: 251).

Anthony D. Smith, Eric J. Hobsbawm ve Ernest Gellner'in ulus tanımları arasında araç ve sonuç ilişkisi bağlamında ortaya tutarlı ve kapsayıcı bir çalışma konulmamıştır. Smith, ulus kavramını "**aidiyet**" olarak tanımlayarak primordialist bir merkez inşa ederken, Gellner "**eğitim**"; Hobsbawm ise, "**geleneğin icadı**" ile modern devletin inşa süreçlerine dikkati çekmiştir (Gellner, 2008). Burada aidiyet duygusu modernlik-öncesinde, eğitim ve geleneğin icadı ise modernlik ile ortaya çıkan kavramlardır. Bu mefhumların etkisi neticesinde sonradan inşa edilen kurumlar, meşruiyet aracı olarak kullanılmaya ve dönüşmeye devam ederken aidiyet duygusu kaybolur. Bu nedenle "global" düşüncenin karşıtı olan ulusallık sürekli yenilenerek aidiyet bağını güçlendirmektedir. Diğer yandan devletler, doğruyu liberallik ile inşa ederek meşruiyet ararken aidiyet duygusunun, eğitim ya da yeni yorumlamalar ile canlı tutulmaya çalışılması, artan küresel etki karşısında güç yitirmektedir (Mann, 1997: 476).

Ekonomik ilişkilerin bağımlılıkları artırması ve artan ticaretle ile sınır-ötesi benzerliklerin artması, sınırların fiili olarak ortadan kalkmasına, ulus kavramının gücünü yitirerek "**ulussuzlaşma**" sürecinin başlamasına neden olmaktadır (Zürn, 2000: 187). Japonya gibi eşsiz ve homojen kültürde bir ulus-devlet yapısının, optimum şekilde korunması ve

aynı zamanda global değerlerin benimsenmesi, Japonya adasının homojenlik avantajları ve savunma giderlerinin bütçeden yapılmamasıyla ilişkilendirilebilir (Miyoshi, 1993). Küreselleşme, daha fazla ticaret ve karşılıklı bağımlılığı destekler. Kültürün önemi azalırken güç ve çıkarlar ön plana çıkar. Kültürün öneminin azalması, toplumu yakınlaştıran hususiyetlerin yok olmasına neden olur (Meyer & Ramirez, 1997: 147-149).

Diğer yandan bazı araştırmacılar; ulus-devlet, kapitalist ekonomik sistemin konstruktivist dışavurumudur, tezini savunmaktadır. "Bireyler, örgütler ve devletler" kendi çıkarlarını savunmaları beklenen meşru yapılar olsa da hareket alanları ve manevraları daha önceden belirlenen sınırlar dâhilindedir ve bu çerçevede hareket etmeleri beklenmektedir (Meyer & Ramirez, 1997: 168). Meyer, bireylerin primordialist (ezeli), kollektif yapıların ise homojenlik eğiliminde olduğunu ifade etse de politik tutumlar, devletlerin burada karar verici olduğunu göstermektedir. Bu noktada bireysel olarak tasvir edilen ile gerçekleşen yapının birbirinin aynı olmaması, bölgesel hususiyetler tezini güçlendirmektedir. Osmanlı Devleti için homojenlik ve eşitlik kurucu şeri esasların aksine bir durumdur ve varoluşsal bir yapı değişikliğini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla, devletin üniter yapısını korumayı hedefleyen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batılıcılık gibi fikirler, teorik düzeyde kalmış, ticari işleyiş hukuk kurallarına dönüşemediği için Osmanlı ülkesi peyderpey küçülmüştür.

Her ne kadar Robert Rotberg, devletlerin liderlerin kararları nedeniyle zayıfladığını söylese de bunun aksine aynı zamanda devletler, liderlik yeteneğiyle güç kazanmaktadır (Rotberg, 2002: 93). Ticaretin yükselmesi neticesinde oluşan bürokratik dönüşüm ve askeri harcamaların azaltılması karar aşamalarında, liderler ve ulus-aşırı faktörlerin rolü yadsınamaz. Bununla birlikte benzer kararların her coğrafyada benzer sonuçlar üretmediği görülmektedir. Yerel elitlerin elimine edilerek merkezi otoritenin güçlendirilmesi, Fransa'da olumlu sonuçlar üretirken, aynı uygulama Osmanlı Devleti'nde parçalanmanın yolunu açmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Meyer tarafından iddia edildiği üzere, ulus-devletin son iki yüzyılda ortaya çıkmış Birleşmiş Milletler tarafından legalize edilmiş ve dünyanın sadece bir bölümüne ait olan, kültürel bir şablon olduğu tezidir. Bu kalıbın ortaya çıkış yeri itibariyle, dini olarak homojen Avrupa toplumuna uyum sağlayacağı muhtemel görülürken Osmanlı Devleti'ne yıkım getireceği ise büyük bir olasılıktır. Wimmer ve Feinstein, imparatorluk içinde savaşların artmasının ulus-devlet oluşumunu artıracağını öne sürse de Osmanlı Devleti içinde meydana gelen ayrılmaların tamamıyla dış müdahaleler neticesinde gerçekleştiği görülmektedir (Wimmer & Feinstein, 2010: 769-770). Bütün ülkelerin var olabilmek için ihtiyaç duyduğu Birleşmiş Milletler, aynı zamanda ulus devletlerin meşruiyet aracıdır (Hoffmann, 1996: 160).

Ulus-devletin kendi içinde bir amaç (an end in itself) olduğu ve ulus-öncesi yapılardan önce hegemon devletler tarafından yönlendirilebileceği görülmektedir. Richard Bean, "optimal boyut" olarak tanımladığı konsepte haiz olan devletlerin yaşama imkanı bulabileceğini iddia ederken, bunun dışında yer alanların dönüşmeye zorunlu olduklarını ifade etmektedir. Burada "optimal boyut" kavramının göreceliliği ve bu tanımı şekillendiren unsurların belirli bir merkezin etrafında şekillenmiş olması, ulus-devlet sınırlarının dayatılması anlamını taşımaktadır (Bean, 1973: 204). Birinci Dünya

Savaşı, bu bağlamda ulus devletler ve diğerleri ayrımının yapıldığı bir dönüm noktasıdır. Savaş neticesinde Osmanlı Devleti, Habsburg hanedanlığı ve çok uluslu Rus Çarlığı'nın tarihten silindiği, Fransa, İngiltere gibi ulus devletlerin varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı ile monarklar ve toprak soyluluğu son bulmuş, ulus temelli demokratik idarelerin yükselişi başlamıştır. Ulus devletin oluşum sürecinde, demokratik anlayışın (deliberative) inşa edici devletin sınırları ile çerçevelendiği görülürken, bu durum küreselleşme ile ulus dışına çıkmıştır (Zürn, 2000: 209). Modern ulus devletlerden meydana gelen uluslararası atmosferin oluşturulması, uluslararası hukuk yoluyla gerçekleşmiştir. "Egemenlik" hakkının uluslararası anlaşmalar ile garanti altına alınması, ulus-devletlerin varlığını garantilemiştir (Hirst& Thompson, 1995: 410). Avrupa kıtası, bu yapının ilk ortaya çıkış noktasıdır. Bu noktada Avrupa Birliği düşüncesi, ulus-üstü bir hukuki ve idari yapı ortaya koymayı amaçlarken, üye olan devletlerin en büyük amacı, ulus-devlet yapısını güçlendireceğini düşündükleri politik kazanımlar elde etmekti (Bruneteau, 2000: 249).

İkinci Dünya Savaşı, ulus-üstü yapıların önem kazandığı iki kutuplu dünya düzeninin başlangıcıdır. Avrupa Birliği'nin kurucusu olan ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen olumsuz algıları yok etmek için, yeni oluşum gerektiğinin farkındaydı. Fransa ayrıksı rolünden, Almanya öteki, İngiltere ise Avrupa'yı ötekileştiren imajından kurtulmak ve kendi sınırları içerisinde bağlılık ve bütünleşmeyi artırmak istiyordu. Burada ulusal çıkarların, ulus-üstü bir yapının oluşmasına nasıl ön ayak olduğu görülmektedir (Marcussen, Risse, Engelmann-Martin, 1999). Buna rağmen sonuç olarak, tüm örgütün bir "en iyi"yi, tüm üyelerin en iyisi haline getirmeyi amaçlaması, ulus-devlet yapısının gereği olarak kaçınılmazdır (Hoffmann, 1996: 163).

Ulus devlet, liberal değerlerin evrenselliğini savunan somut bir üretimdir. Bu yapıdan kaynaklanan tüm yayılma çabalarının, çıkış noktası değerlerin yayılması ile sonuçlanacaktır. Bu durum ***üretilmiş*** doğruların ortaklaştırılmasının hedeflenmesi nedeniyle, diğer yapılar tarafından kendiliğinden diğeri olarak algılanacaktır. Diğer yandan sermayenin, insanların, hizmetler ve malların serbest dolaşımının artırılmaya çalışılması, "serbestlik" ilkesinin nasıl tanımlandığı ile alakalı olarak zaten belirlenmiş olan kuralları zorlamayı amaçlamaktadır. Bu sınırlar dâhilinde işlev görmekten yoksun yapılar ise, "işlevsiz devlet" (**rogue state**) olarak adlandırılmıştır (Rotberg, 2002: 86). Devletlerin yeniden düzenlenmesi ve işlevsel hale gelebilmesi için, hükümetlerin güç ilişkilerini düzenleyebilir bir düzeye ulaşması gerekmektedir (Rose, & Miller, 1992: 177). Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Batılı güçlerin işlevsiz devlet uygulamasının ilk örneği olmuş ve Batılı kurallara bağlı olmadığı için bir sorun haline gelmiştir. Şark Meselesi ya da Doğu Sorunu olarak ifade edilen bu süreçte soyut varlığını sorgulamak zorunda kalan Osmanlı Devleti sosyal ve idari temelleri olmayan acele reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Ülkenin dinamiklerinden kopuk olan yeni hukuk anlayışı ayrılmayı daha da hızlandırmış ve bu düzenlemelerin hedefi olan gayrimüslimler Osmanlı ülkesinde milliyetçi isyanlar çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin somut olarak ortadan kalkmasına ve Türklük temelinde yeni bir ulus inşa sürecine başlanmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile başlayan ulus inşasının temel hedefi yeni bir hukuki sistem inşa etmek ve böylece Batılı olabilmektir. Bu inşa kaybedilen "soyut varoluş"

mefhumunun yeri doldurma sürecinde yeni bir arayış olarak değerlendirilebilir. Devletçi politikalar neticesinde şekillenen uluslaşma süreci Batılı örneklerinde görülen burjuva sınıfından yoksundur.

## Sonuç

Ulus devlet fikri, kapitalist merkezli yönetim anlayışının hukuki mefhumlar çerçevesinde meşrulaşmış halidir. Bu sistem monarkların devrilmesi ve burjuvanın daha etkin olduğu cumhuriyetçi yapıların dünyada yayılması fikri üzerine kuruludur. Birinci Dünya savaşı ile meşruiyet elde eden ulus devletler, sürekli birbiriyle rekabet halinde olmuş ve yeni ekonomik kazanımlar ve pazarlar bulmaya çalışarak diğer ülkeleri sömürge haline getirmiştir. Modern dünyaya uyum sağlamak ve sistemden pay almak isteyen devlet, BM tarafından tanınmak için ulus-devlet olmak zorundadır. Ulus-devlet fikri, homojen bir sosyo-kültürel ve dini yapıya sahip olan Avrupa kıtasında ortaya çıkmış ve bu kıtanın ülkelerine birçok avantaj sağlamıştır. Diğer yandan farklı dinler ve kültürlerin zamana göreceli olarak barış içinde yaşadığı Osmanlı Devleti ise, bu süreçten olumsuz etkilenmiş, Batılı güçler tarafından yabancılaştırılarak kendi değerlerini değiştirmek ya da yok etmek zorunda bırakılmıştır. Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslimler, sermaye birikiminin artmasıyla Batılı devletler tarafından hukuki ve ticari olarak araçsallaştırılmış ve toplumdan uzaklaşarak yabancı devletlerin unsurları haline gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, modern çağa uyum sağlamak için çeşitli fermanlar çıkarmış, bu fermanlar çok-dinli yapıdan çok-uluslu yapıya geçişi sağlarken diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlamıştır.

**Kaynakça**


Anderson, B. (2006). Imagined communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso Books.

Arrighi, G. (1994). The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times. Verso.

Bean, R. (1973). War and the Birth of the Nation State. The Journal of Economic History, 33(1), 203-221.

Bloemraad, I., Korteweg, A., Yurdakul, G. (2008). Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Assimilation, and Challenges to the Nation-state. Annual Review of Sociology, 34.

Bourke J. (1942). Kant's Doctrine of "Perpetual Peace". Philosophy, 17, 324-333.

Braude B., Lewis B (Ed). (1982). Christians and Jews in Ottoman Empire, Holmes & Meier Publishing: London.

Bruneteau, B. (2000). The Construction of Europe and the Concept of the Nation-State. Contemporary European History, 9(2), 245-260.

Cole, J. (2000). The Power of Large Numbers: Population, Politics, and Gender in nineteenth-century France. Cornell University Press.

Darling, L. T. (2008). Islamic Empires, the Ottoman Empire and the Circle of Justice. Constitutional Politics in the Middle East: With Special Reference to Turkey, Iraq, Iran and Afghanistan, Oxford/Portland OR, Hart Publishers, 11-32.

Gellner, E. (2008). Nations and Nationalism. Cornell University Press.

Gerber, H. (1999). Islamic Law and Culture, 1600-1840 (Vol. 9). Brill.

Goldsmith, E. (2002). Development as Colonialism. World Affairs: The Journal of International Issues, 18-36.

Hakkı Paşa. (1326). "Kapitülasyonlar yahud Uhud-u Kadime", İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası, S. 16, İstanbul, 241-258.

Heydemann, S. (Ed.). (2000). War, Institutions, and Social Change in the Middle East. University of California Press.

Hobsbawm, E. J. (1995). Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (2012). Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge University Press.

Hobsbawm, E., Ranger, T. (Eds.). (2012). The Invention of Tradition. Cambridge University Press.

Hoffmann, S. (1966). Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. Daedalus, 862-915.

Huberman, L. (1980). Los Bienes Terrenales del Hombre; Historia de la Riqueza de las Naciones. Editorial Nuesto Tiempo.

Karpat, K. H. (1985). Ottoman population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics.

Colin, I. (2004). Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kedourie, E. (1978). England and the Middle East: the Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921. Harvester Press.

Mann, M. (1997). Has Globalization Ended the Rise and Rise of the Nation-state?. Review of international political economy, 4(3), 472-496.

Marcussen, M., Risse, T., Engelmann-Martin, D., Knopf, H. J., & Roscher, K. (1999). Constructing Europe? The Evolution of French, British and German Nation State Identities. Journal of European public policy, 6(4), 614-633.

Masters B. (2001). Christians and Jews in the Ottoman Arab World, Cambridge University Press: Cambridge.

Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., Ramirez, F. O. (1997). World Society and the Nation-state. American Journal of sociology, 103(1), 144-181.

Miyoshi, M. (1993). A borderless world? From Colonialism to Transnationalism and the Decline of the Nation-state. Critical Inquiry, 19(4), 726-751.

Neumann, I. B. (1999). Uses of the other:" the East" in European identity formation (Vol. 9). University of Minnesota Press.

Walby, S. (2003). The myth of the Nation-state: Theorizing Society and Polities in a Global Era. Sociology, 37(3), 529-546.

Wimmer, A., & Feinstein, Y. (2010). The Rise of the Nation-State across the World, 1816 to 2001. American Sociological Review, 75(5), 764-790.

Quataert, D. (2005). The Ottoman Empire 1700-1912, Cambridge University Press: New York.

Risse, T. (2002). Nationalism and Collective Identities. Europe versus the Nation-State?. Developments in west European politics, 2, 77-93.

Rose, N., Miller, P. (1992). Political Power beyond the state: Problematics of Government. British Journal of Sociology, 173-205.

Rotberg, R. I. (2002). The New Nature of Nation-state Failure. Washington quarterly, 25(3), 83-96.

Ruggie, J. G. (1998). What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. International organization, 52(4), 855-885.

Salih, S. (1977). The British-Druze Connection and the Druze Rising of 1896 in the Hawran. Middle Eastern Studies, Vol. 13, No. 2, 251-257.

Smith, A. D. (2013). Nationalism: Theory, Ideology, History. John Wiley & Sons.

Sperber, J. (2004). Germany, 1800-1870 (Vol. 1). Oxford University Press, USA.

Spagnolo, J. P. (1971). Mount Lebanon, France and Dâûd Pasha: A Study of Some Aspects of Political Habituation. International Journal of Middle East Studies, 2(2), 148-167.

Tilly C. (1982). War Making and State Making as Organized Crime. CRSO Working Paper No. 256, University of Michigan, 1982.

Tölölyan, K. (1991). The nation-state and its others: in lieu of a preface. Diaspora: A Journal of Transnational Studies, 1(1), 3-7.

Wimmer, A. (1996). L'État-nation, Une Forme de Fermeture Sociale. European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie, 37(1), 163-179.

Wimmer, A., Glick Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and beyond: Nation–state building, Migration and the Social Sciences. Global networks, 2(4), 301-334.

Zürn, M. (2000). Democratic Governance beyond the Nation-state: The EU and other International Institutions. European Journal of International Relations, 6(2), 183-221.